

TÜRKİYE’DE TARIMSAL KİTLERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ SORUNUNA KOOPERATİFÇİLİK MODELİ ÖNERİSİ

Arş.Gör.Adnan ERTAN*

Özet

Günümüzde kabul edilen en önemli ekonomik sistemlerden birisi, piyasa mekanizmasının kaynakların etkinliğini sağlamada en önemli bir araç olduğu yönündedir. Bu amaçla birçok ülkelerde değişik şekillerde özelleştirmeler yapılmaktadır. Dünyada gelişmiş ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamalarında Tarımsal Sanayi’ye rastlanılmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde, Tarımsal Sanayi kooperatiflerin elinde olduğundan özelleştirme ile ilgileri yoktur. Türkiye’de ise Tarımsal Sanayi KİT’leri devletin elindedir.

Bu çalışmanın amacı ülkemizde yaklaşık 15 yıldır tartışılmalı ve diğer KİT’ler gibi gündemde tutulan Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi konusuna yeni bir yaklaşım olarak kooperatifçilik modeli önermektir.

Giriş

Dünyada 1980’lerden sonra hızlı bir şekilde uygulanmaya başlayan özelleştirme hareketi, Türkiye’nin gündeminde 1984’den sonra girmiştir. Bugüne kadar özelleştirme ile ilgili yapılan çalışmalarda, ve medyada düzenlenen açık oturumlarda özelleştirmenin yapılması gerektiğini savunanlar ve karşı çıkanlar arasında kısır bir çekişme yaşanmıştır. Ortak olan görüş, özelleştirmenin gereği ve gerekçeleri ile devlete sağlayacağı gelir üzerinde odaklaşmıştır. Bütün KİT’ler aynı kategoriye sokulmuş, bunlar faaliyet sahasına göre ayrılmamış, zarar edenler ve çok zarar edenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlarla ilgili bir özelleştirme modeli ve politikası oluşturulamamıştır. Olayın özüne inilememiş, katılım ve kamuoyu desteği sağlanamamıştır. Bu büyük reformist hareket, Özelleştirme İdaresi

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Elemanı.

Başkanlığı, TBMM ve Müteşebbis üçgeninde sağlıklı temeller üzerinde yapılagelmiştir.

Bu düşüncelerden hareketle ve başarılı bir özelleştirme için, Tarım alanındaki KİT'lerin özelleştirilmesine ayrı bir yaklaşım önerisi getirme gereği vardır. Sanayileşme yolundaki Türkiye'nin hâla tarımsal hüviyetini devam ettirmesi nedeniyle, tarım alanındaki kuruluşların özelleştirilmesinde kooperatifçilik modeli düşünülmelidir. Çünkü milyonlarca üreticiyi ilgilendiren tarımsal KİT'lerin satışını diğer sanayi KİT'lerinden ayrı olarak ele almak gereği vardır. Çünkü diğer KİT'lerin özelleştirilmesinde örneğin PTT'nin özelleştirilmesinde çalışanlar akla gelirken, şeker fabrikalarının özelleştirilmesi dendiği zaman, fabrika çalışanları ve şeker pancarı üreticileri (1,5 milyon kişi) akla gelmektedir. Dolayısı ile büyük bir üreticinin, çiftçinin bağlandığı bu kuruluşların özelleştirilmesini ayrı olarak ele almak gereği vardır. “Bu noktadan hareketle Türkiye’de Tarımsal KİT’lerin Özelleştirilmesinde Kooperatiflerle Yaklaşım önerisi ve modeli üzerinde durulmalıdır.”

Günümüzün en önemli ekonomik gelişmelerinden birisi, piyasa mekanizmasının, kaynakların etkinliğini sağlamada en önemli araç olarak kabul edilmesidir. Rekabetçi bir piyasa ekonomisi oluşturmanın ilk ve temel şartıda özelleştirmedir. Bütün dünya ülkelerinde hemfikir olunan husus; “Serbest Rekabetin; teknolojiyi artırdığı kaliteyi yükselttiği, amaç fonksiyonunu kârlılık olarak değiştirdiği, politik müdahaleleri ortadan kaldırdığı ve fiyatın pazarda oluşmasını sağladığı şeklindedir. Bunun sonucu olarak 1980-1990 yılları arasında 40’ın üzerinde ülkede özelleştirilme yapılmıştır.¹ Özelleştirilmenin sağlıklı işleyen bir serbest piyasa ekonomisi için zorunlu olması ve gerçek rekabet ortamının ise ancak devletin iktisadi hayata müdahalesinin çekilmesi ile sağlanabileceği kabul görmüştür. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için özelleştirilmenin gerekçeleri ve etkinlik şartlarından önce KİT’lerin kuruluş gerekçeleri açıklanacaktır.

1. KİT’lerin Kuruluş Gerekçeleri

Büyük çoğunluğu Cumhuriyet yıllarında, Atatürk döneminde kurulan KİT’ler büyük bir zarureten dolayı devlet eliyle kurulmuşlardır. O yıllarda bunların devlet eliyle kurulması ve işletilmesi gerekmektedir. Bu gerekçeler;

---

¹ Aslan ÖNEL, “Özelleştirme Hakkında Düşünceler ve Notlar” **Egevizyon Dergisi**, S. 6, İzmir, 1994, s. 33.

- Birinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar sermaye birikiminin düzenlenmesinde ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında, devletin piyasaya yaygın bir biçimde müdahale ettiği görülmektedir. Bu dönemlerde, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle devlet müdahalesi ve KİT'lerin yaygın ve yoğun bir biçimde bütün dünyada faaliyette bulunmaları özel sektör aleyhine bir durum yaratmamıştır. Devlet, özel sektörün olduğu yerde ona destek vermek, özel sektörün başarısız olduğu yerde, örneğin 1970'lerde neoklasik ve Keynesci yaklaşımların varsaydığı gibi, piyasada oluşan aksaklıkları gidermek için devletin dışarıdan müdahale etmediği, tam tersine sistemin odak noktasında bulunduğu veya sistemle bütünleştiği görülmektedir.²

- Birinci Dünya Savaşı sonrasında, müteşebbis ve sermaye noksanlığına, 1929 dünya ekonomik buhranı da eklenince 1933-1950 döneminde işletmelerin devlet eliyle kurulması zaruret haline gelmiştir.³ Avrupa'da da bu yıllarda devlet eliyle KİT kurulmuştur.

- Yine bu yıllarda, Türkiye'de ve birçok ülkede büyük yatırımları devletten başka yapacak güçte ve birikimde kuruluşların olmaması⁴ altyapı, enerji, maden, petrokimya, demir-çelik ve buğday gibi stratejik önemi olan mamüllerin yönlendiriciliğini devletin yapması gereği özel sektöre müsaade edilmemiştir.

- Doğal dengenin sonucu olarak bölgelerarası dengesizlikler sonucu özel sektörün girmeye cesaret etmediği bölgelere devlet girer. Örneğin: Doğu Anadolu Bölgesi demiryolunun bugün işletiliyor olması devlet sayesinde olmuştur. Devlet bu hizmeti yapmamış olsaydı bugün bu bölgelerde hâlen demiryolu olması mümkün olmayabilirdi.⁵

- Türkiye'de 1930'larda KİT'ler kurulurken kooperatifçilik henüz istenilen seviyede ve sayıda değildi. Bu yıllarda kooperatifçilik gelişmiş olsaydı devlet Tarımsal KİT kurmayacak, bu görevi kooperatiflere rahatlıkla

---

² Korkut BORATAV, **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler** Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Ya., İstanbul, 1994, s. 186.

³ Hulusi ÇETİNOĞLU, "Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme" **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 301, İstanbul, 1991, s. 22.

⁴ Onur KUMBARACIBAŞI, "Özelleştirme ve KİT'ler" **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 301, İstanbul, 1991, s. 5.

⁵ Alpaslan IŞIKLI, "Özelleştirme ve Sendikalar" **Özelleştirme Tartışmaları**, Birinci Baskı, Bağlam Ya., İstanbul, 1994, s. 94.

verebilecekti ve kooperatiflerde bugün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bu kuruluşları başarı ile işletiyor olacaktı.

Bütün bu nedenlerden dolayı devlet eliyle KİT kurulmuştur. Günümüzde Türkiye’de Tarım kesiminde görev alan KİT’lere baktığımızda TEKEL hariç, ÇAY-KUR, TİGEM, SEK, EBK, TÜGSAŞ-TMO, TZDK, TŞFAŞ, her yıl işletme faaliyetlerini zararla kapatmakta ve işletme faaliyetlerinden uzaklaşmaları sonucu zararları hergeçen gün büyümektedir. Bunların özelleştirilmeleri savunulmakta olup, özelleştirme listesine alınmışlardır. Fakat, nasıl, ne şekilde ve ne zaman özelleştirilecekleri konusunda bir özelleştirme politikaları mevcut değildir.

Avrupa ülkelerine baktığımızda Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi gibi bir durum görülmemektedir.⁶ Çünkü o ülkelerde tarım alanındaki kuruluşlar kooperatiflerin elindedir. Türkiye ise Tarımsal KİT’lerin çoğunlukta olduğu nadir ülkelerden biridir ve bu KİT’lerin özelleştirilmeleri sözkonusudur.

Bugün, ülkemizde özelleştirmeye gerekçe olarak gösterilen nedenlerin hepsi doğru olmakla birlikte, nasıl ve ne şekilde özelleştirme modeli uygulanacağı konusunda ülke şartlarına göre hemfikir olunan bir özelleştirme yöntemi ve bir özelleştirme politikası mevcut değildir.

2. Özelleştirmenin Gerekçeleri

Özelleştirmeye gerekçe olarak gösterilen nedenlere baktığımızda 6 tanesinin özelleştirme ile gerçekleştirilebileceği yani KİT’lerin satışı ile ulaşılabileceği, 3 tanesinin ise başarılı ve isabetli ve kapsamlı geniş bir özelleştirme modeli ile gerçekleştirilebileceği görülmektedir. Sermaye piyasasını geliştirmek, yabancı sermayeyi teşvik etmek, çalışanların verimliliğini yükseltmek, işletmelerin verimliliğini artırmak, bütçe açıklarını kapatmak, devlete gelir sağlamak amaçları kolay ulaşılabilecek yani sadece KİT’lerin satışı ile ulaşılabilecek amaçlardır.

- Serbest piyasa ekonomisini geliştirmek,
- Mülkiyetin tabana yayılması ve
- Değişen dünya düzenine uyum ise hemen ulaşılabilecek yani KİT’lerin satışı ile kısa dönemde ulaşılabilecek hedefler değildir.

---

⁶ Ziya Gökalp MÜLAYİM, “Kooperatifçilik Açısından Tarımsal Sanayi KİT’ler ve Özelleştirme”, **Türkiye Ziraatçiler Derneği Tarımsal Sanayi ve Özelleştirme Sempozyumu**, Ankara, 4 Şubat 1994.

Serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi ve mülkiyetin tabana yayılması birbiriyle doğru orantılı hedeflerdir. Biri olursa diğeri de olur. Özelleştirmenin geniş halk kitlesine yayılması özelleştirme yönteminin isabetli seçimine bağlıdır.

Değişen yeni dünya düzeninde liberal ekonomi kuralları global düzeyde uygulanmakta olup⁷, çok uluslu şirketler tek bir dünya pazarında faaliyet gösteren global şirketlere dönüşmektedir. Ulusal sınırların kalkması, Türkiye'nin mevcut KİT politikası ve özelleştirme sonrası politikası ile AT ile oluşturulan gümrük birliği içerisinde sürdürülebilirlik imkanına sahip olamaması herkesce bilinmektedir. Yani bugünkü özelleştirme modeli ile, serbest rekabetin sağlanıp sağlanamayacağı özel sektör monopolünün oluşabileceği ihtimali ve özelleştirme ile AT'a uyum sağlanıp sağlanamayacağı merak konusudur.

Başarılı bir özelleştirme ve mülkiyetin tabana yayılması için en önemlisi serbest piyasa ekonomisine geçişi engelleyen unsurların aşılması gerekir. Bu engeller:

- Ülke ekonomisinden kaynaklanan engeller; (Yüksek enflasyon, sermaye piyasasının gelişmemiş olması düşük ücretli işçiler, gerileyen tasarruf eğilimi nedeniyle gerçek anlamda katılımın az oluşu ve başarısız özelleştirme.

- Özelleştirilecek kuruluşun yapısından kaynaklanan sorunlar. (yüksek miktarda borcu olan devlet kuruluşlarının zor alıcı bulması.

- Özelleştirme yönteminin doğru tesbit edilmesi.
- Kamuoyundan gelen tepkiler.
- Çalışan ve sendikalardan gelen tepkiler.
- Siyasi partilerden gelen tepkiler.

Bu engellerin açılması için ve doğru olarak tesbit edilmesi için devletin makro ve mikro boyutta izlemesi gereken hususlar özelleştirmenin etkinlik şartlarını belirler.

3. Özelleştirmede Etkinlik Şartları

3.1. Makro Boyutta Devletin İzlemesi Gereken Hususlar;

a- Ülke şartlarının ve durumunun belirlenmesi: Özelleştirme konusunda ortaya atılan politikalar ülkenin ekonomik ve siyasal yapısına bağlı olarak değişir. 1980'lerde yoğunlaşan özelleştirme hareketinin gelişmiş kapitalist ekonomiler, az gelişmiş kapitalist ekonomiler ve merkezi planlı

⁷ Atalay ŞAHİNOĞLU, "Özelleştirme Yükünün Altından Türk Özel Sektörü Tek Başına Kalkamaz", *İşveren Dergisi*, Ağustos 1993, s. 27.

ekonomi ile yönetilen ülkelerde farklı nedenlerle ortaya çıktığı görülmektedir.⁸

Az gelişmiş ülkelerde ülkelerin içine düştükleri borç krizi asıl sebebi oluşturmaktadır. Bu nedenle özelleştirme uygulamasına başlamadan evvel, ülkenin siyasal yapısına, ekonomisine ve içinde bulunduğu konjontüre bakmak gerekir.

b- Özelleştirilecek KİT'lerin belirlenmesi: İşletmelerin analiz edilerek, gerçekçi bir özelleştirme listesi ve öncelik programı belirlenmelidir. Birçok üreticiyi ilgilendiren Tarımsal KİT'lerin ekonomik ve sosyal nedenlerle en son satılması, kâr edenlerin önce satılması gerekir.

c- Özelleştirme takviminin hazırlanması: İlan edilen süre ile satışın gerçekleşeceği gün arasında kamuoyunun bilgilenebilmesi ve katılımın sağlanması, gerekli itiraz ve yasal düzenlemelerin yapılabilmesi için yeterli süre olmalıdır. Bu süre ortalama 10 yıl olmalıdır.

d- Hukuki düzenlemelerin yapılması: Yabancılarla satış şekli en çok satış miktarı, özelleştirme yöntemleri, öncelikler ve imtiyazlar yasal çerçevede belirlenmelidir.

e- Özelleştirme politikasının tesbiti: Amaç, KİT'lerin elden çıkarılması mı? yada mülkiyeti tabana yaymak mı? olduğu kesin olarak belirlenmelidir.

f- Kamuoyunu bilgilendirilip katılımın sağlanması: İngiltere'de hisse senedi sahiplerinin üç kat artması ve özelleştirilen şirketlerde çalışanların %90'unun çalıştıkları şirketlere ortak olmaları özelleştirmeye katılımın sağlanması ile olmuştur. Yüksek oranlı katılımın sağlanması için basın ve yayın organları ile konunun açıklık içerisinde anlatılması ve herkesçe kabul görmesi sağlanmalıdır.

g- Üniversite ve çeşitli kuruluşlara görev verilmesi: Yabancı şirketlere yaptırılan özelleştirme hazırlık çalışmaları çoğu zaman ülkemiz insanının tepkisine neden olmaktadır. Ülkemizde bu işi bilen değerli kişi ve öğretim üyelerinin olduğu gözardı edilmemelidir.

3.2. Mikro Boyutta Devletin İzlemesi Gereken Hususlar

Mikro boyutta her işletme için geliştirilen taktik ve stratejiler makro boyutta kesinleşen özelleştirme politikası çerçevesinden belirlenecektir. Mikro boyutta izlenecek hususlar;

---

⁸ Oğuz OYAN, "Özelleştirme Söylemi ve Gerekçeleri", **Özelleştirme Tartışmaları**, Birinci Baskı, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 167.

- a- Özelleştirilecek kamu işletmelerinin belirlenmesi.
- b- Özelleştirilecek kamu işletmelerinin analizi.
- c- Özelleştirilecek KİT'lerin temel işletmelere ayrılması.
- d- Her işletmenin kendi özelleştirme çalışmasında görev alması.
- e- Özelleştirme yönteminin tesbit edilmesi.
- f- Satış (fiyatlama) stratejisinin belirlenmesi.

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesini ele aldığımızı göre, özelleştirmeye ilgili kuruluşlarla ve bu kuruluşlarla bağlantılı olan üreticiler bazında ve tarımın ekonomik yapısına bakarak başlanması gereği vardır. Türkiye'nin sosyo-ekonomik haritasının çizilerek, özel-leştirme etkinlik şartları çatısı altında Tarımsal KİT'lerin özelleş-tirilmesine bir model getirilmesi gerekmektedir.

4.Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorununa Kooperatifçilik Modeli Önerisi

Bugün 60 milyon Türkiye nüfusunu 23 milyon olan Tarımsal nüfus beslemektedir. Tarımın GSMH'daki payı 1927 de %60 olup bugün %14 ler seviyesindedir.⁹ Genel ihracatımızda ise 1980 de %64 olan tarımın payı, 1995'te %20'lere düşmüştür. Bu düşüşün nedeni tarım ürünlerinin işlenerek sanayi ürünü şeklinde ihraç edilmesindedir. Bu haliyle Tarım sanayinin hammadde taşıyıcısıdır.

1994'te işlenmemiş tarım ürünleri dikkate alınarak yapılan incelemede Tarımın 800 milyon dolar dış ticaret fazlası verdiği bilinmektedir.¹⁰ 25 milyon hektar tarım arazisine sahip ülkemizin elde ettiği bu ekonomik sonuçlar istenilen seviyenin altındadır.

Türk tarımının fiziki yapısına bakıldığında, 25 milyon hektar tarım arazisini işleyen 4.091.530 adet tarım işletmesi mevcut olup, işletme sayısı her geçen gün artmaktadır. İşletme başına 6.3 hektar tarım arazisi (63 dekar) düşmekte olup, bu arazilerde dağınık ve parçalıdır. 2.067.000 adet tarım işletmesi ise 5 hektarın (50 dekar) altında araziye sahiptir.¹¹ %83'üde 100 dekarın altındadır.

---

⁹ Semiha KIZILOĞLU, "Türk Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayiinin Yeri" Türk Kooperatifçilik Kurumu, **Karınca Kooperatif Postası Dergisi**, S. 678. Ankara, Aralık 1991, s. 31.

¹⁰ TZOB, Ziraî ve İktisadî Rapor 1995.

¹¹ Hidayet ŞEN, "Gelecekte Türk Tarımı ve Ziraat Mühendisliği" **Ziraat Mühendisliği Dergisi**, S. 285, Ankara, Temmuz 1995, s. 20.

1994 yılında ülkemizde istihdam edilen 18.520.000 işgücü sayısının 8.250.000'i tarım kesiminde istihdam edilmektedir.¹² Bu miktar ülkemiz iş gücü miktarının %44'üdür. Gelişmiş ülkelerde bu oran çok düşüktür. İsviçre'de %5.2 ABD'de %2.2'dir.¹³

Tarım işletmelerimizin sermaye yapılarında dengesiz olup, para sermayesi ve malzeme sermayesi çok düşük miktardadır. Ülkemiz tarım işletmelerinde yabancı sermaye oranı %2 iken sermayenin %98'ni öz sermaye teşkil etmektedir. Yine tarımda teşkilatlanma istenilen seviyede değildir. Tarım alanında Türkiye genelinde 8901 adet kooperatif olup, bu kooperatiflere 4.487.145 kişi ortaktır.¹⁴ Aşağıdaki tablo ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısını ve ortak sayılarını daha açık bir şekilde göstermektedir.

Tablodan da görüldüğü üzere ülkemiz tarım kesiminde 8901 tarımsal kooperatif olup 4.487.149 ortağı bulunmaktadır. Kooperatif ve ortak sayısı bakımından büyük rakamsal değerlere sahiptir Tablodan yine görüleceği üzere tarımsal amaçlı kooperatiflerin toplam 73 adet kooperatifler birliği ve merkez birliği olarak 1 adet Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği bulunmaktadır

Tablo: Türkiyede kooperatif türleri ve ortak sayıları (31.12.1995)

Kooperatif Türleri	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	%	Koop. Birliği Sayısı	Kooperatif Birliği Ortak Sayısı	Merkez Birlik Sayısı	Merkez Birliği Ortak Sayısı
A.Tarımsal Koop.	8901	4.487.145	58.3	73	3983	1	16
1.Tarımsal Kalkınma Koop.	4011	542.958	7.1	32	926	---	--
2. Tarım Kredi K.	2511	1.561.209	20.3	16	2483	1	16
3. Pancar Eki K.	28	1.515.945	19.7	1	28	-	-
4. Tarım Satış K.	420	702.980	9.1	17	410	-	-
5. Toprak Sulama	1.356	143.936	1.9	2	78	-	-
6 Su Ürünleri	262	15.034	0.2	5	58	-	-
7. Tütün Tarım S.	29	2.181	0.0	-	-	-	-

¹² TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor 1994.

¹³ A. Fethi AÇIL, Rasih DEMİRCİ, **Tarım Ekonomisi**. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, Ankara, 1982, s. 355.

¹⁴ Pankobirlik istatistik yıllığı, 1996 - Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtları.

B. Tarım Dışı K.	36.887	3.210.880	41.7	171	5.357	3	62
1. Konut Yapı K.	29.751	1.565.240	20.3	120	4050	2	36
2. Esnaf Kefalet K.	856	797.884	10.4	26	873	1	26
3. Tüketim K.	2.146	451.154	5.9	7	144	-	-
4. Diğer Koop.	4.134	3.964.221	5.1	18	290	-	-
Genel Toplam	45.788	7.698.025	100	244	9.340	4	78

Kaynak: **Pankobirlik istatistik yılığı**, 1996 - Tarım ve Köyşleri Bakanlığı - Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtları.

Bu sayısal veriler tarımsal kooperatiflerin yeterince üst örgütlenmelerini tamamlayamamış olduklarını yada üst örgütlenmeye gitmediklerini hatta gitme ihtiyacı görmemiş olabileceklerini göstermektedir. Çünkü ülkemiz tarım kesimimizde bir çok türde Tarımsal KİT olup bunlar devlet eliyle işletilmektedir.

Kooperatiflerde üst örgütlenmenin amacı üretmiş oldukları tarımsal ürünlerin işlenmesini ve en son tüketiciye kadar pazarlama ve satışını yaparak daha fazla katma değer yaratmak; yeni istihdam imkanları geliştirmek ve aracı ve komisyoncuları ortadan kaldırarak gelirlerini artırmak başlıca amaçlarıdır. Günümüze kadar bu fonksiyonu tarım kesimimizde Tarımsal KİTler yerine getirmiştir. Tarım kesimimizdeki kooperatifler, devletin yönetimindeki bu KİT"ler tarafından tarımsal ürünlerin işlenip pazarlanmasını gerek isteyerek gerekse ogünün imkansızlıkları nedeni ile bu kuruluşlara bırakmışlardır. Bu bir tür korumacılık sistemi gibi ve kooperatifler için avantajlı gibi görünsede gerçekte bu durumun tam tersi olduğu görülmektedir. Bugün bu KİT"ler, kooperatiflerin mülkiyetinde olmuş olsalardı özelleştirilmeleri gibi bir sorunları olmayacaktı Günümüzde diğer KİT"ler gibi Tarımsal KİT"lerin özelleştirilmesi sorunu ülkemiz için büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Ülkemiz tarımında küçük işletmelerin çokluğu, sermaye yapılarının dengesiz oluşu, işgücü fazlalığı, teşkilatlanmanın yetersiz oluşu sorunları tarım işletmelerini ve tarım üreticilerini pazar karşısında güçsüz kılmaktadır. İlgili KİT ürünlerinin üreticisi olan bu üreticiler, yıllardır bu KİT"lerle faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Bu kesimden KİT"lerin gelişigüzel çekilip, yerini özel sektörün alması, tarım üreticilerini ilgili ürünün sadece hammadde üreticisi durumuna düşürebilecek ve özel monopoller devlet monopolünden daha olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

Tarımsal KİT'ler Türkiye Tarımının yönlendirilmesinde büyük hizmetler görmüşlerdir. Türkiye Tarımının geliştirilmesinde, teknoloji kullanımında ve yeni tekniklerin öğretilmesinde öncülük etmişlerdir. KİT'leri bir bütün olarak ele aldığımızda 1979-1993 yılları itibari ile GSMH'daki payı %7.5 GSYİH'daki payı %20, üretimdeki payı %58, mevduat içindeki payı %38, kullandıran kredilerdeki payı %46, yatırımlardaki payı %32, istihdamdaki pay, %4.1 olarak gerçekleşmiştir.¹⁵

Bu kadar büyük öneme sahip KİT'lerin özelleştirilmesini elden çıkarma olarak düşünmemek gerekir. KİT'lerin kendisinden sonra yerini alacak kuruluşların mevcut durumu daha kötüye götürmemesi gerekir.

Konjonktürel dalgalanmaların giderilmesi ve istikrarın sağlanması doğrultusunda ekonomide istenilen hedeflere ulaşmak için devlet; kamu fiatlarıyla ve ücret politikasıyla, kamu sektörü ve özel sektör arasındaki dengesizliğe reel ve parasal akımlar düzeyinde KİT'ler aracılığı ile müdahale edebilmektedir. KİT'ler özel sektörle gerek rekabet ederek, gerekse işbirliğine giderek, özel sektörü etkiler. Tarımsal KİT'lerin tasfiyesinden sonra bu politikaları ancak tarımsal kooperatifler yürütebilir.

Türkiye tarımında bitki deseni, üretim miktarı, ihracat imkanları, ihracat anlaşmaları, üretim dengesi, istihdamın ve üretimin artırılmasında kooperatiflerce bir merkezi planlama yapılabilir. Özel sektör ise çoğu zaman biraraya gelmez. Piyasada tek bir özel sektörün bulunması ile, veya özel şahısların birleşmesi ile ürünlerin maliyet fiyatının altına satılması riski vardır. Yine tüketici bazında fiyatların yükselmesi sonucu tüketiciler mağdur olabileceklerdir. Özelleşen süt, çay ve et piyasalarında bu durum ortaya çıkmıştır. Ülkenin gıda ihtiyacını karşılayan bu kuruluşların özel şahsa satışı ile artan nüfusa paralel olarak işsizliğin yanında, açlığa yol açarsa durum daha da tehlikeli boyutlara ulaşabilecektir.

Milyonlarca tarım üreticisinin bağlandığı bu kuruluşlar tarıma girdi de sağlamaktadırlar. Ayrıca bunlar tekel gücüne de sahiptirler. Türkiye gibi ülkelerde tarım genellikle küçük işletmeler şeklindedir. Tarımsal KİT'lerin özel sektöre devri ile kolaylıkla özel monopol oluşabilecektir. Bu monopollere karşı en etkili araç Tarımsal Kooperatiflerdir. Çünkü kooperatifler, ilgili malın gerektiğinde işlenmesini ve satışını da yaparak

---

¹⁵ T.C. Başbakanlık 1993 Yılı KİT Genel Raporu.

aracı ve komisyoncuların gördüğü hizmeti kendi ortakları lehine çevirebilmektedir.

Bugün Avrupa ve ABD’de süt ve et ile ilgili ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında kooperatiflerin payı %85 seviyelerinde olup, Türkiye’de ise %10’dur. Yine bu ülkelerde hububatın %100’ü kooperatiflerle pazarlanmaktadır.¹⁶

Ayrıca işten çıkarmalar, ücret politikaları değişikliği sosyal güvenlik, iş güvencesi gibi konularda özel sektör farklı bir politika izleyecektir. Çünkü özel sektörün amacı maksimum kâr elde etmektir. Kooperatiflerin amacı ise piyasadaki aksaklığı gidererek kâr elde etmektir. Dolayısı ile kendi üyelerinin menfaatleri kadar toplumun menfaatinide korurlar. Bu haliyle kooperatiflerin hem sosyal amacı, hem de ekonomik amaçları vardır.

Sonuç

Ülkelerin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal ortam, yabancılara satış spekülasyonları, ülke halkının gelir durumu, enflasyon oranı, satış yöntemleri, imtiyazlar ve blok satış yöntemleri gibi hususlarda anlaşmazlık çıkabilmektedir. Özelleştirmenin temel felsefesi olan mülkiyetin tabana yayılması en önemli siyasi ve hukuki sorunları teşkil eder. Mülkiyetin geniş halk kitlesine yayılması ancak kooperatiflerle olur.

Türkiye’de tarım kesiminde TMO, TŞFAŞ, SEK, EBK, YEMSAN TÜGSAŞ, TİGEM, TZDK ve TEKEL gibi KİT’lerin özelleştirilmesinde büyük bir dikkat ve titizlikle davranılması gerekmektedir. Devletin bu KİT’ler vasıtasıyla tarım politikalarının uygulanmasında büyük ölçüde yararlandığı ve özelleştirmenin esas amacı olan mülkiyetin tabana yayılması ilkesi ve ülkenin içinde bulunduğu bugünkü şartlar sebebi ile özel sektör monopolü oluşabileceği ihtimali ve oluşabilecek monopollerini önlemek için bu kuruluşların özelleştirilmesinde demokratik çiftçi örgütü olan kooperatiflere satılması düşünülmelidir.

Özelleştirme çalışmaları ve sonucunda ortaya çıkabilecek sorunlarda vardır. Ekonomide dengelerin bozulması, ekonomiyi yönlendirme ve kontrol etmede ortaya çıkabilecek problemler, monopollerin oluşması, küçük işletmeler sorunu ve daha birçok siyasi, hukuki ve sosyal

---

¹⁶ Ziya Gökalp MÜLAYİM, **Kooperatifçilik**, İkinci Baskı, Yetkin Ya., Ankara, 1995, s. 234.

sorunlarla karşılaşılabılır.Tarım kesiminde bu ve ortaya çıkabi-lecek diğler sorunlar ancak tarımsal kooperatiflerle çözülebilir.

Tarım üreticilerini ilgilendiren bu kuruluşların üreticilere satılması ile tarım kesiminin sorununu kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturularak ülke içerisindeki spekülasyonlarda önlenebilecektir. Türkiye ekonomisi istikrar ve fayda görecektir, böylece ülke için sorun olan ve kara delik olarak görülen bu kuruluşlar ülke ekonomisinin düzelmesi ve devamının sağlanıp daha iyiye gitmesinde hayati öneme sahip olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. AÇIL A. Fethi, Rasih DEMİRCİ, **Tarım Ekonomisi**, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ders Kitabı, Ankara, 1982.
2. BORATAV Korkut, **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Ya., İstanbul, 1994.
3. ÇETİNOĞLU Hulusi, “Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme” **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 301, İstanbul, 1991.
4. IŞIKLI Alpaslan, “Özelleştirme ve Sendikalar” **Özelleştirme Tartışmaları**, Birinci Baskı, Bağlam Ya., İstanbul, 1994.
5. KIZILOĞLU Semiha, “Türk Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayiinin Yeri”, Türk Kooperatifçilik Kurumu, **Karınca Kooperatif Postası Dergisi**, S. 678, Ankara, Aralık 1991.
6. KUMBARACIBAŞI Onur, “Özelleştirme ve KİT’ler” **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 301, İstanbul, 1991.
7. MÜLAYİM Ziya Gökcalp, “Kooperatifçilik Açısından Tarımsal Sanayi KİT’ler ve Özelleştirme”, **Türkiye Ziraatçiler Derneği Tarımsal Sanayi ve Özelleştirme Sempozyomu**, Ankara, 4 Şubat 1994.
8. MÜLAYİM Ziya Gökcalp, **Kooperatifçilik**, İkinci Baskı, Yetkin Ya., Ankara, 1995.

9. OYAN Oğuz, “Özelleştirme Söylemi ve Gerekçeleri”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Birinci Baskı, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994.
10. ÖNEL Aslan, “Özelleştirme Hakkında Düşünceler ve Notlar” **Egevizyon Dergisi**, S. 6, İzmir, 1994.
11. **Pankobirlik İstatistik Yıllığı**, 1996,
12. T.C. Başbakanlık 1993 Yılı KİT Genel Raporu.
13. ŞAHİNOĞLU Atalay, “Özelleştirme Yükünün Altından Türk Özel Sektörü Tek Başına Kalkamaz”, **İşveren Dergisi**, Ağustos 1993.
14. ŞEN Hidayet, “Gelecekte Türk Tarımı ve Ziraat Mühendisliği”, **Ziraat Mühendisliği Dergisi**, S. 285, Ankara, Temmuz 1995.
15. TZOB, **Zirai ve İktisadi Rapor**, 1994.
16. TZOB, **Zirai ve İktisadi Rapor**, 1995.